

som legat till grund för de senaste årens rop på en återgång till klassperspektivet, något han träffande ger beteckningen *diskursteoretisk klassreduktionism*. Dess kantianska utgångspunkt har varit att diskursen lika mycket formar som beskriver verkligheten, vilket – menar Söderberg – har föranlett tron att man genom att prata klass samtidigt också skulle kunna tona ned och, i bästa fall, upphäva andra, mer kulturellt betingade, skiljelinjer. I motsats härtill framstår författaren som realist. Språket formar inte verkligheten och att släta över de konflikter som de facto existerar är att göra sig en otjänst, ty – som han inleder sin bok – ”för att kritiken ska bli till en materiell kraft behöver den gripa tag i massorna.” (s. 10). En kritik som inte bottnar i vad människor faktiskt upplever i en levd verklighet blir i slutändan ofarlig och politiskt irrelevant.

På många sätt är det således ett minfält Söderberg gett sig ut på, men han beträder det med en behärskad övertygelse och en beundransvärd beläsenhet på området, vilket gör att han trots bristerna ändå övertygar. Ett minus är dock att boken lider av en märkbar pedagogisk oskicklighet. Den förblir skissartad, och den klara grundtanken går ofta förlorad bland alltför många kommenterande noter och hastiga hopp mellan olika teman. Boken saknar också ett register liksom en litteraturlista, vilket i sammanhanget framstår som märkligt, ty det är tydligt att den är skriven främst för en inomakademisk publik. Detta är synd. Boken är viktig och hade förtjänat att kunna bli läst av en bredare, politiskt medveten allmänhet. Låt oss hoppas att en sådan bok kommer av Söderbergs penna inom en inte alltför avlägsen framtid.

Sigurdson, Ola, 2021. *Gudomliga komedier: Humor, subjektivitet, transcendens*. Göteborg: Glänta.

Anmälan av Andreas Westergren

Som ung student slängde jag och en vän in några ordvitsar i vår första akademiska text och det uppföljande seminariet kom följaktligen att handla mer om dessa än om innehållet. Fick man göra så var frågan som debatterades. Anledningen till vårt upptåg var förmodligen lika delar protest mot den

Andreas Westergren är docent i kyrkohistoria, lektor i Kyrko- och missionsstudier vid Centrum för teologi och religionsvetenskap, Lunds universitet.
E-post: andreas.westergren@ctr.lu.se

förmenta objektiva akademiska diskursen och överlevnadsstrategi, ett försök att bevara ett uns subjektivitet i den nya studiesituationen. Humor, tycks det, har ingen självklar plats i det akademiska eller ens det offentliga, politiska samtalet, och samtidigt vet vi hur viktigt det är. Komedi, verkar det, är ett tidsfördriv, men till synes för att hämta kraft inför vardagens värv. I vår tid råder en konsensus om att humor gör själen gott; men trots att vitsar kan verka oförargliga kan de såra djupt och bli del av en förtryckande kultur mot både individer och grupper. Det finns alla skäl i världen till att ta humorn på allvar, men det är förvånansvärt få akademiker som har gjort det, konstaterar Ola Sigurdson i inledningen till sin filosofiska undersökning av humor. Det är alltså en händelse att uppmärksamma när en svensk universitetsprofessor i humaniora under tio års tid ägnar sig åt ett *sådant* ämne, och blir publicerad på svenska av ett svenskt förlag (Glänta!) i en fin förpackning. Samtidigt är det något närmast lustigt – eller galet – över det faktum att detta är ett trebandsverk på närmare 1400 sidor, där mittenbandet ser på humorn genom den tyska idealismens ögon. Liksom, vad vet Kant om vad som är kul?

Sigurdson är professor i tros- och livsåskådningsvetenskap vid Göteborgs universitet. Hans sammanhang är alltså den akademiska teologin, men denna undersökning är mer filosofisk, närmare bestämt fenomenologisk, än teologisk i någon snäv mening (vilken den nu skulle vara). För egen del var en av de första texter av Sigurdson jag läste som student en kort tolkning av rockgruppen U2:s ironiska nittiotalsverk *Pop*, men sedan dess har omfånget växt på det han publicerat. Ryktet säger att nästa forskningsprojekt är ett fembandsverk. Han började dock med den protestantiska teologin på 1900-talet i Karl Barths gestalt, men har rört sig mot postmoderna och sekulära tänkare, som Slavoj Žižek (i *Theology and Marxism in Eagleton and Žižek* från 2012). Sigurdson är en beläst och produktiv författare, och redan ett av de tidigare verken från 2006, *Himmelska kroppar: inkarnation, blick, kroppslighet*, var tämligen långt (om än bara 759 sidor). Den nya boken är en slags parallell, inte bara genom titeln utan också eftersom den följer en liknande metodisk inriktning. Dessutom påminner stilen: Sigurdson har en resonerande, balanserande förmåga att göra det svårförståeliga lättfattligt utan att tumma på innehållet. Den text han presenterar är överraskande lättläst, vilket bidrar till upplevelsen. Även om verket inte är tänkt att vara heltäckande är det ändå en slags traditionell idéhistoria, som följer humorn från antiken och senantiken över medeltid och renässans in i den nya, romantiska och moderna tiden. I denna manligt, västerländskt och kristet färgade idéhistoria (vilket Sigurdson resonerar kring) är ändå undersökningen av Bibeln ett litet överraskningsmoment, men inte det enda. Genomgången av filosofihistorien visar att humor har varit ett beständigt inslag i högre grad än väntat, från Aristoteles över Luther och Kant till nyss nämnda Žižek.

Boken inleds med ett kort förord, ett *prolegomena*, som definierar studiens nyckelbegrepp i relation till varandra: "humor", "subjektivitet" och

”transcendens”. Kort sagt hör begreppen samman eftersom subjektet kan överskrida, transcendera sig själv genom humorn. Subjektivitet är det för-rådiska ordet i sammanhanget, eftersom det visar att boken inte bara handlar om humor utan om människan som sådan. Syftet med boken handlar alltså i grunden om att förstå människan bättre utifrån en aktivitet som kan verka trivial, men just därigenom kastar ett särskilt sökljus på henne. Sedan ställs den legitima frågan om man måste vara rolig för att skriva en bok om humor (1:28), och författaren vrider och vänder på dilemmat: den som försöker vara rolig riskerar att bara bli fånig eftersom all humor är kontextuell, men den som skriver om humor utan humor riskerar att bli utskrattad som dummer. Sigurdsons egen text är ibland underfundig, med några världsfrånvända professorer ute på hala bananskal (bland andra sådana som skriver böcker om humor), men annars förvånansvärt humorfri. Visst förekommer skämt, till och med tre av Kant, men för det mesta undertrycks de snarare än att vara genomgående pedagogiska trick. Detta ska inte ses som negativt: författaren vänder sig mot att tidigare studier är alltför anekdotiska och för lite analytiska.

I den första och längsta av de tre delarna behandlas historiska texter som talar om humor i en tid före begreppet har uppkommit, från antik filosofi och retorik till renässans och reformation. Även om Sigurdson går genom många författarskap på sin långa resa: Platon, Aristoteles, Cicero, Paulus, Augustinus, Dante, Erasmus, Luther, Shakespeare och de Cervantes, för att bara nämna några, är det sympatiskt att han har gjort ett noggrant urval och snarare ger sina karaktärer lite spelrum än att riskera karikatyrer av alltför många tänkare. I den rika beskrivningen av Erasmus av Rotterdam och ”Guds hovnarr” Martin Luther (1:349) går han dock nästan för långt i mitt tycke, och den utförliga återgivningen av den fria viljan (ännu en gång!) tar fokus från den intelligenta jämförelsen av Luthers grova och Erasmus förfinade uttryckssätt, båda med utgångspunkt i den antika retoriken. Just den genomgående betoningen av retorikens roll är viktig i en idéhistoria som Sigurdsons, och gör att undersökningen inte låter sig bedragas av utsagor om skratt och humor utan att ta hänsyn till *hur* dessa sägs. Just för att Platon talar om vikten att behärska sig, blir hans litterära trickster, den ironiske Sokrates, så intressant. Vid ett tillfälle låter Sigurdson sig dock luras, tror jag, när han utnämner kyrkofadern Johannes Chrysostomos till antigelastiker bara på grundval av vad han säger (1:184–5). Den som har studerat dennes texter vet att han kritiserar sport och teater med lustiga kampmetaforer hämtade från arenan, och inte står Luther långt efter i medvetet drastiska ordalag, även högst problematiska, antisemitiska sådana.

Den antika retorikens tekniker för att väcka patos genom sak- eller ordvitsar, visar Sigurdson, spelar en avgörande roll för skribenter långt fram i tiden, och visar på en *longue durée*, som hade förtjänat än mer uppmärksamhet. Samtidigt är det denna medvetenhet, som reflekterar den språkliga vändningen inom humanistisk forskning, som ger Sigurdson skäl till att ta in Bibeln i

sin undersökning. Trots att den inte alls talar om humor uppvisar denna brokiga samling texter flera humoristiska drag, inte minst genom en "inversion" av perspektivet manifesterat av det som Paulus kallar "korsets dårskap" (1:141, jfr 1 Kor 1:18). Sigurdsons läsning av ett välkänt material är både fyndig och djuplodande. Slutsatsen i den första delen förmedlas kortfattat i den avslutande kapitelrubriken som en förändring: "Från antik självbehärskning till renässansens dårskap". Medan Aristoteles såg människan som det enda skrattande djuret, celebreras renässansmänniskan som en som både kan skratta – och skrattas åt. Humorn har i denna långa historia gått från att bara vara "ett retoriskt verktyg till att bli en existentiell angelägenhet" (1:411), där dårskapen inte längre hotar människans existens. I renässansen vinner människan självinsikt genom det skratt som under antiken hotade självkontrollen. Denna förändring, argumenterar Sigurdson, beror på en "syntes mellan den antika filosofins och retorikens syn på humor och den bibliska förkunnelsen" (1:413).

Det är i den andra delen, som handlar om den tyska romantiken, som vi får lyssna till Immanuel Kants koloniala vits om en indier som förundras över löddret i ett ölglas som fylls; nej, inte över händelsen i sig, utan över tanken på hur man initialt försökte tappa skummet i flaskan (2:52–3)! Om den första delen pekar på en förändring, från skratt till dårskap, syftar den andra till en fördjupning av temat, som under denna tid enligt Sigurdson intensifieras (2:11), och läsaren får i tur och ordning följa Kant, Hamann, Schlegel, Solger, Jean Paul, Hegel, Kierkegaard, och sist men inte minst, Nietzsche. Det är viktiga diskussioner som förs, bland annat om hur man skiljer mellan det komiska och det skrattretande (Hegel, 2:169), och i vilken mån humorn inte bara är en omistlig del av den mänskliga existensen, utan en som hjälper henne att förverkliga och fullända den. Ironi, resonerar den ofta ironiske Kierkegaard, kan vara en väg till sanningen, så att människan blir ett subjekt, men också föra bort från sanningen (2:210). Genom denna tröskelfunktion kan humor, enligt en av Kierkegaards uttolkare som Sigurdson citerar, bli "förändringens viktigaste verktyg" (2:221), inte minst när illusioner punkteras, något som alltså kan gälla den enskilda människan, men inbillar jag mig, även samhället i stort. Romantikerna, tycks det, har sitt fokus antingen på individen eller kosmos ("Anden"), men inte i lika hög utsträckning på den sociala dimension som finns däremellan. Det är också under denna tid, närmare bestämt det brittiska 1700-talet, som humorbegreppet uppstår, från ett latinskt ord för "vätska", *umor*, som alltså handlade om de kroppsvätskor som kom i rörelse när man skämtade, över det humör som en godmodig och rolig människa kunde ha, till dennas humor (3:51–2). Det är också nu som begreppet får den grundläggande positiva laddning som det fortfarande har; en positiv känsla som sprids över hela världen genom brittisk kolonialism.

Den tredje delen, till sist, är på en och samma gång slutpunkten på idéhistorien och en systematisk tolkning av humor. Här förekommer en del

gentagningar som kan kännas onödiga, men samtidigt gör det möjligt att bara läsa denna del. I sina bästa stunder är upprepningarna dock, med Sigurdsons terminologi, "icke-identiska", på så sätt att ett skämt eller ett visst förhållningssätt till humor utvecklas när det återkommer utifrån en ny infallsvinkel. Inledningsvis diskuteras de funktioner som humorn kan ha: antagonistiskt och disciplinerande, sympatiskt och solidariserande, terapeutiskt och regresivt, instrumentellt och existentiellt. Var och en av dessa rubriker inbjuder till vidare reflektion. Exempelvis ses humorn alltsedan antiken som hälsosam, men när blir den ett självändamål för självbekräftelse som hindrar personlig utveckling och samhälleligt engagemang? I dessa kapitel saknar jag en utförligare beskrivning av humorns *kritiska* funktion, och inte minst hur antagonistisk humor kan vara nödvändig ifrån ett minoritetsperspektiv, men livsfarlig från ett majoritetsperspektiv.

I de efterföljande kapitlen (under rubriken "subjektivitet") följer så vad som kan ses som undersökningens hjärta, vilket är en filosofisk antropologi av människan utifrån humorn. Här tar Sigurdson hjälp av psykoanalytiska, sociologiska och filosofiska perspektiv för att beskriva människan som ett poröst själv (med referens till Charles Taylor), det vill säga som ett "excentriskt, lekande och kittligt själv" (3:278), begrepp som vart och ett också är kapitelrubriker. Humorn klagör och leker med en insikt av att människan inte sammanfaller med sig själv, sin agens och sin rationalitet (3:244). Människan kan inte ha full koll på sig själv eftersom hon inte bara är sig själv, utan står på tröskeln "mellan kropp och medvetande, tänkande och existens, dåtid och framtid, aktion och reaktion, och även mellan jag och du" (3:254). "Det komiska", argumenterar Sigurdson, "uppstår som en effekt av tröskelexistensen" (3:317); i grunden som en "uraffirmation" av samma överskridande mänskliga existens (3:354). Sigurdsons komedier leder alltså, som sig bör, till ett lyckligt slut.

Den tredje delen kallas lite vitsigt för en "Kritik av den existentiella humorn", med tydlig referens till Kant, men är snarare en apologi för humorn (jfr 3:372, med en senkommen kvalifikation om nödvändiga glädjedödare). Vid flera tillfällen uttrycker Sigurdson hur den antika betoningen på självbehärskning är begränsad utifrån ett mänskligt behov av humorn för att se och hantera sin tröskeltillvaro. Vid ett tillfälle talar han till och med om en 'polemik' mot sådana synsätt som otillräckliga (3:380), men den polemiken hade behövt skarpare profil. Det är tydligt att Sigurdsons bestämning av det porösa självet inte bara riktar sig mot antika tänkare utan också mot moderna rationalitetsanspråk och postmodern individualism. När Sigurdson introducerade verket på ett seminarium talade han om ett 'neurotiskt kontrollbehov' i nutiden, men av det syns väldigt lite i boken. Med andra ord kunde detta motperspektiv ha gestaltats klarare för att argumentet skulle övertyga mer. Dessutom saknar jag den kritik som titeln utlovar (jfr 3:12). I bisatser nämns den nutida underhållningsindustrin, som försöker framkalla humor på burk, men den diskuteras inte,

vilket hade varit viktigt om nu humorn behöver försvaras. Den fenomenologiska ansatsens självdistans gör undersökningens positionalitet lite svävande. Trots självironin, eller tack vare den, blir författarsubjektet ibland osynligt.

Det här är ett djuplodande, underfundigt och läsbart verk om humor som förtjänar att studeras både som idéhistoria och samtidsargument av långt fler än bara filosofer och teologer, och som förhoppningsvis kommer att översättas så att det får en internationell reception. Som historiker hade jag gärna bytt ut ordet "subjektivitet" i undersökningen mot "socialitet", för att tydligare se de sammanhang som humorn befinner sig i, och dess kritiska och politiska implikationer; kort sagt, lite mindre idéhistoria och lite mer maktkritisk genealogi à la Foucault. På så sätt har jag inte lämnat antiken än, utan tror att humor liksom andra dygder behöver tuktas och kultiveras i grupp, både retoriskt och existentiellt. Det finns ingen reell möjlighet att skilja det instrumentella åt från det existentiella. Humor behöver både odlas och prövas inom akademien, tror jag, och Sigurdsons verk är därför välkommet. Som det är nu får jag vara glad för att ha fått ägna mig åt detta verk för en stund, och vara avundsjuk på dem som inte bara får syssla med ordvitsar under de första, fåfänga akademiska försöken utan som mångåriga forskningsprojekt.